

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті розглядається аналіз організаційно-економічних аспектів функціонування страхового ринку України на сучасному етапі, визначення проблем його діяльності в умовах кризи і, на цій основі, пріоритетних напрямків підвищення ефективності страхового захисту та напрямів державного регулювання.

В статье рассматривается анализ организационно-экономических аспектов функционирования страхового рынка Украины на современном этапе, определение проблем его деятельности в условиях кризиса и, на этой основе, приоритетных направлений повышения эффективности страховой защиты и направления государственного регулирования.

This article consider the analysis of organizational and economic aspects of insurance market functioning in Ukraine at the present stage, the definition of problems of its activity in the conditions of crisis and, on this basis, priority directions of increasing insurance protection the efficiency and the methods of their regulation by the state.

страхування, страховий ринок, СК (страхова компанія), фінансова криза, платоспроможність страхових компаній, страхові компанії «life», страхові компанії «non-life», напрямки державного регулювання, антикризовий план

У сучасних економічних умовах страхування – чи не єдина галузь економіки України, яка протягом останніх років мала стабільний значний щорічний приріст обсягів наданих послуг. Водночас, незважаючи на номінальне зростання обсягів страхового ринку, ця галузь забезпечує сьогодні перерозподіл незначної частини внутрішнього валового продукту. Українські страхові компанії ще не акумулювали вагомий обсяг інвестиційних ресурсів, тому їх частина у вітчизняній економіці ще доволі мала.

Офіційне тлумачення цього терміна в Україні наведено в Законі «Про страхування»: «Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів».

У Законі зафіксовано головні елементи, що формують поняття страхування. Це, насамперед, мета страхування – захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. Наголошується, що захист забезпечується на випадок конкретних подій, перелік яких зафіксовано в чинному законодавстві або страхових договорах. Виокремлюються джерела грошових коштів, що є ресурсами для страхових виплат [4, с. 23].

Актуальність проблеми розвитку страхового ринку обумовлена необхідністю розробки ефективної стратегічної політики щодо забезпечення страхової діяльності в Україні.

Страховий ринок – це сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу [5, с. 15].

Для розуміння особливостей функціонування системи страхування та страхового ринку важливе значення мають дослідження науковців України, зокрема С.С. Осадця, В.Д. Базилевича, К.С. Базилевича, Т.Г. Александрової, А.О. Таркуцяк, Л. Горбач, Н.Н. Внукової та ін. Ці роботи присвячені теоретичному обґрунтуванню та уточненню визначення поняття «страхування», його суті та значення в сучасних економічних відносинах, удосконаленню нормативної бази, підвищенню платоспроможності страхових організацій, удосконаленню порядку оподаткування страховиків, вимогам до створення і діяльності страхових організацій.

Разом із тим багато проблем, пов'язаних з формуванням і розвитком ринку страхових послуг, до кінця не вирішено. Це потребує пошуку ефективних рішень страхового захисту різних груп суб'єктів.

Страховий ринок України в останні роки демонстрував швидкі темпи зростання відносних кількісних параметрів. Проте його якісні, а також абсолютні показники так і не досягли рівня розвинутих західних держав. Страхові компанії не стали потужними інституційними інвесторами, здатними акумулювати заощадження населення і трансформувати їх в інвестиційні ресурси. Ситуація ускладнилась світовою фінансовою кризою, що внесла свої корективи в розвиток страхового ринку та зумовила нові загрози.

Поведінка та мотивація окремих суб'єктів, серед яких найбільш впливові держави, транснаціональні корпорації у прагненні до швидкого збагачення, всіяко сприяли зростанню цін на світових ринках через створення для цього відповідних економічних умов. На світовому та вітчизняному фінансових ринках інституціональних та індивідуальних інвесторів охопили спекулятивні настрої. Ейфорія від швидкого зростання капіталів затьмарила необхідність застосування виваженої стратегії з управління ризиками. Подібна поведінка та мотивація суб'єктів фінансового ринку і призвела до світової фінансової кризи, а вона, у свою чергу, до національної.

Серед ризиків, які позначилися на платоспроможності страхових компаній, можна відзначити:

- «падіння» фондового ринку;
- збільшення ризиків, пов'язаних з інвестуванням активів фінансових установ, та неповернення наданих позик (кредитів);
- недовіра населення до фінансових установ, у тому числі з причин затягування або відмови виконання фінансовою установою своїх зобов'язань за укладеними договорами;
- валютно-курсова нестабільність;
- ризик відсутності взаємодії між банками та небанківськими фінансовими установами щодо забезпечення доступу останніх до коштів, розміщених на депозитних рахунках;
- збереження негативних інфляційних очікувань населення;
- небезпека подальшої тінізації економіки;
- переоцінка вартості інвестиційних активів через валютний, кредитний та інші ризики може призвести до зменшення обсягів чистих активів фінансових установ та, як наслідок, може критично вплинути на здатність виконання установою своїх зобов'язань та ін. [9].

Найбільше на страховий ринок України вплинули такі фактори:

- девальвація гривні;

- зростання збитковості;
- скорочення «класичного страхування»;
- різке зниження платоспроможності страховиків.

НБУ для запобігання зниження курсу гривні вдається до валютних інтервенцій та вводить мораторій на видачу нових кредитів, через що страхові компанії, які збирали більшість премій через банківський канал продажу, стрімко втрачають обсяг зборів страхових платежів. І це суттєво вплинуло в цілому на ситуацію на страховому ринку, який почав скорочуватись.

Стабільне становище залишилось тільки у страхових компаній, які заздалегідь ввели у себе стратегічне управління з гнучкими підходами та стратегію діяльності за різними сценаріями, у тому числі в умовах фінансової кризи.

Аналізуючи динаміку фінансових показників страхового ринку за період, що передував фінансовій кризі, слід відзначити, що більшість показників мали тенденцію до зростання. Наприклад, обсяг страхових премій та страхових виплат постійно зростав десь на 4–5% щорічно (рис. 1), зростали також розміри виплат перестраховикам (рис. 2), кількість страхових компаній (табл. 1), розміри активів, у т. ч. власний капітал (табл. 2) та інші показники.

Рис. 1. Динаміка страхових премій та страхових виплат в 2000–2008 рр.

Сумарні надходження 216 компаній із 469, які на кінець року діяли на ринку, становили 97,8% (або 23,5 млрд грн) від загальних по ринку.

Решта компаній (253) отримували порівняно незначні надходження – сумарно 0,5 млрд грн, або 2,2% від загальних премій по ринку.

Рис. 2. Динаміка перестраховання у 2000–2008 рр.

У 278 СК «non-life» (або 70,2%) рівень виплат станом на 31.12.2008 р. був меншим 15%. З них 43 СК отримували значні премії за рік – від 50–550 млн грн (сумарно 7,2 млрд грн, або 31,4% від ринку «non-life»)

Страхові компанії «life» – це страхові компанії, які спеціалізуються на накопичувальному довгостроковому страхуванні життя.

Таблиця 1

Кількість СК та страхових брокерів на ринку 2003–2008 рр.

На кінець року	СК / (СК «life»)	Страхові брокери
2003	357/(30)	80
2004	387/(45)	78
2005	398/(50)	69
2006	411/(55)	67
2007	446/(65)	65
2008	469/(73)	57

Страхові компанії «non-life» – це страхові компанії, до переліку послуг яких не включається страхування життя, зокрема страхування майна, відповідальності, фінансових ризиків, страхування медичне та від нещасних випадків.

Розмір активів страхових компаній має велике значення в їх діяльності (особливо розмір власного капіталу). Як видно з табл. 2, розмір загальних активів до 2008 р. збільшувався.

Активи страховиків у 2006–2008 рр.

Активи і капітал	2006	2007	2008	Темпи приросту, %	
				2007/2006	2008/2007
Загальні активи страховиків	23995,0	32213,0	41930,5	34,2	30,2
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування»	17488,2	19330,3	23904,9	10,5	23,7
Власний капітал	17488,9	21070,6	26518,4	20,5	25,9
Обсяг сплачених статутних фондів	8391,2	10633,6	1 206,4	26,7	24,2

Отже, загальна динаміка страхового ринку визначалася такими тенденціями:

1. Станом на 31.12.2008 р. загальна кількість страхових компаній в Україні становила 469. Порівняно з початком року, кількість компаній за 12 місяців 2008 р. зросла на 23, з них на 8 збільшилася кількість компаній зі страхування життя – до 73 компаній (табл. 1).

2. Протягом останніх років впевнено зростала кількість компаній з іноземними інвестиціями. Так, на початок листопада 2008 р. на українському страховому ринку діяли 93 страхові компанії з іноземним капіталом, що в 2 рази більше, ніж на кінець 2005 р., а частка іноземного капіталу в українському страхуванні становила 27%. Слід зауважити, що в другій половині 2008 р. зацікавлені іноземні інвестори відстрочили вихід на український страховий ринок, запланований на цей період, незважаючи на значні витрати на підготовку виходу.

3. У 2008 р., за прогнозами Ліги страхових організацій України (ЛІСОУ), страхові компанії за договорами страхування і перестрахування отримали майже 25 млрд грн страхових премій (для порівняння: у 2007 р. – 18 млрд грн). Загальний обсяг страхових виплат, за прогнозами, торік перевищив 7 млрд грн (у 2007 р. цей показник склав 4,2 млрд грн).

4. Щорічно розміри страхових премій класичного страхового ринку збільшувались у середньому на 40%. У 2008 р. розмір страхових платежів вже був у 4 рази вищий, ніж у 2005 р. Частка класичного ринку страхування поступово зростала і в 2008 р. вже становила 55%. Загальний обсяг активів українського ринку страхових послуг на початок 2008 р. становив близько 4,5% ВВП.

5. Загальний обсяг відповідальності страховиків, що здійснюють класичне страхування, оцінюється в розмірі понад 400 млрд грн, що становить 42% ВВП та значно перевищує розмір річного державного бюджету України.

6. За попередніми оцінками, компанії зі страхування життя в 2008 р. отримали страхових премій у розмірі більше 1,1 млрд грн (у 2007 р. – 784 млн грн). Значне зростання спостерігається і в зборах платежів з обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів – 1,3 млрд грн (у 2007 р. – 970 млн грн). При цьому одним з важливих факторів зростання в сегменті страхування відпо-

відальності автовласників є усвідомлення населенням ефективності цього механізму захисту майнових інтересів.

7. У 2008 р. зростання обсягів продемонстрував сегмент автострахування. За оцінкою Ліги страхових організацій України, платежі з КАСКО торік склали приблизно 5,5 млрд грн. Основне зростання було досягнуто в першому півріччі 2008 р. Ця тенденція обумовлена широкомасштабними програмами з автокредитування – з \$12 млрд, які українці витратили на купівлю нових автомобілів, більше половини було придбано в кредит.

8. Значного поширення протягом останніх років набуло банківське страхування, частка якого досягла 40%, а в окремих компаніях – 60% і більше.

9. У 2008 р. не набуло очікуваних темпів розвитку агрострахування. У державному бюджеті на 2008 р. спочатку було заплановано 200 млн грн на компенсації фактично сплачених страхових внесків, потім цифра була скоригована до 100 млн грн, фактично ж було витрачено всього 60,8 млн грн (у 2007 р. із запланованих 50 млн грн витратили 48,5 млн грн). У результаті в 2008 р. було застраховано всього 2,6% (693,9 тис. га) посівних площ.

10. Розвиток страхування ризиків стихійних подій і техногенних аварій також знаходиться на досить низькому рівні. Наприклад, повинь на Західній Україні завдала збитків на суму понад 5 млрд грн, з яких частка страхових випадків склала близько 40 млн грн (менше 1%) [7].

Незважаючи на високі темпи зростання кількісних показників, інституційні та функціональні характеристики вітчизняного страхового ринку в цілому не відповідають реальним потребам держави та європейським стандартам. Відставання якісних параметрів вітчизняного страхового ринку та гальмування інвестиційної активності страхових компаній зумовлені низкою хронічних, накопичених проблем:

- недосконалістю нормативно-правового регулювання у сфері страхування, недостатньою відповідністю чинного законодавства вимогам європейських стандартів;

- недостатністю ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів (особливо гострою є проблема забезпечення довгострокових зобов'язань за договорами страхування життя);

- низьким рівнем капіталізації вітчизняних страховиків (недокапіталізованість страхових компаній унеможливорює страхування масштабних ризиків в енергетичній, екологічній та фінансовій сферах, стримує розвиток аграрного та медичного страхування);

- зволіканням з впровадженням обов'язкового медичного страхування за участю страховиків, відсутністю законодавчих засад для впровадження інвестиційного і пенсійного страхування;

- непрозорим державним регулюванням;

- непрозорістю фінансової звітності страхового сектора;

- відсутністю якісної статистичної інформації в страховому секторі;

- низьким рівнем послуг, що надаються окремими страховиками та наявністю випадків шахраювання;

- використанням страхування як механізму оптимізації оподаткування та ухиляння від податків;

– вкрай низьким рівнем розвитку ринку страхування життя та інших видів особистого страхування;

– недотриманням законодавства з агрострахування, низьким рівнем розвитку сфери страхування екологічних та катастрофічних ризиків;

– недосконалим нормативно-правовим врегулюванням діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів.

Унаслідок накопичених проблем, а також негативних наслідків світової фінансової кризи, у випадку пасивної державної політики та якщо не буде вжито належних системних кроків, очікуються:

– зменшення суми страхових премій у 2009 р. порівняно з 2008 р. на 30%; різке скорочення обсягів активів страховиків (до двох разів);

– зниження показників ліквідності та платоспроможності нижче рівня регуляторних вимог;

– поширення демпінгу на страховому ринку внаслідок посилення загрози банкрутства;

– хвиля шахрайств, пов'язаних з неможливістю погашення кредитів;

– ймовірне банкрутство значної кількості компаній перестраховальників;

– ймовірне банкрутство 50% страхових компаній класичного ринку.

З метою покращання ситуації на страховому ринку доцільно реалізувати низку системних різнопланових заходів, спрямованих на усунення і хронічних проблем, і тих, що спричинені фінансовою та економічною кризами.

Що стосується напрямків подальшого державного регулювання страхового ринку в Україні, то Держфінпослуг розробив такий антикризовий план:

1. Основні заходи:

– Посилення взаємодії з НБУ.

– Вжиття дійових заходів щодо очищення ринку від схемних та недобросовісних СК.

– Доступ СК до коштів резервів, розміщених на депозитах банків («директива» НБУ).

– Консультації з НБУ щодо можливості рекапіталізації небанківських фінустанов.

– Удосконалення механізму тимчасових адміністрацій.

– Зняття жорстких обмежень у частині вимог щодо рівня кредитного рейтингу для інвестування активів СК та НПФ.

– Створення можливості компенсації втрат громадян внаслідок неплатоспроможності небанківських фінустанов (законопроекти № 2256 з питань кредитної кооперації, № 3265 створення фонду гарантування членів кредитних спілок).

2. Разом із НБУ:

– Опрацювання можливостей створення Фонду гарантій страхових виплат за рахунок коштів страхових резервів страхових компаній на рахунку НБУ.

– Проведення валютних аукціонів (для потреб страхувальників СК «life»).

3. Прийняття стратегічних документів:
  - Стратегії розвитку фінансового сектора України на період до 2015 р.
  - Концепції захисту прав споживачів фінансових послуг, а також заходів до неї.
4. Перспективний план роботи:
  - Перехід до пруденційного нагляду на основі ризиків.
  - Введення контролю за недобросовісною рекламою страховиків.
  - Прийняття нової редакції Закону України «Про страхування».
  - Внесення змін до Закону України «Про страхування» щодо призупинки вимог укладання меморандумів з іноземними органами нагляду та зниження вимог до рейтингів.
    - Внесення змін до Закону України «Про страхування» щодо страхування агроризиків.
    - Розвиток правового регулювання страхування сільськогосподарських ризиків.
    - Створення умов для вдосконалення механізму управління ризиками в сільському господарстві.
    - Виконання у повному обсязі Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів».
    - Участь в опрацюванні механізму запровадження страхової медицини [10].

Реалізація наведених рекомендацій має зберегти та зміцнити, у середньостроковій перспективі, фінансовий потенціал страхового ринку України, що створить сприятливе підґрунтя для активізації інвестиційної активності страхових компаній у період посткризового відновлення економіки.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про страхування».
2. Базилевич В.Д. Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2005. – 352 с.
3. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: підручник / М.В. Мних. – К.: Знання України, 2006. – 284 с.
4. Осадець С.С. Страхування: підручник / С.С. Осадець. – К.: КНЕУ, 2002 – 599 с.
5. Таркуцяк А.О. Страхові послуги: навч. посібник / А.О. Таркуцяк. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 584 с. .
6. <http://www.niss.gov.ua/book/vidannya/kpyza2009.htm>
7. http://www.uainsur.com/ua/insurance_market_analysis/lifeins
8. <http://ici.kiev.ua/>
9. <http://www.infostrax.com.ua/>
10. www.dfp.gov.ua

Отримано 20.08.2009.